

БЛАЖЕ КОНЕСКИ

ДВА ПРИЛОГА КОН ИСТОРИЈАТА НА
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

DEUX CONTRIBUTIONS À L'HISTOIRE
DE LA LANGUE MACÉDONIENNE

PAR

BLAŽE KONESKI

Примено 20-V-1949 г.

БЛАЖЕ КОНЕСКИ

ДВА ПРИЛОГА КОН ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

1. КОН ИЗУЧУВАЊЕТО НА ГОВОРНИТЕ ГРАНИЦИ ВО ЗАПАДНА МАКЕДОНИЈА ВО ПОСТАРО ВРЕМЕ

Различните рефлекси на ж се земаат како основен признак за поделба на западномакедонското наречје. Познато е од друга страна дека кон 12-13 век ж го загубило носовиот призвук и ги дало замените што кај нас денеска се среќаваат. Тоа значи оти веќе во посоченото време (ако не и порано) јасно се разграничиле западномакедонските говори спрема таа црта. Но дали можеме да установиме по нешто, и барем донекаде, какви биле тогашните граници спрема замените на ж и доколку тие граници потем се изместувале?

На тоа прашање можат да фрлат извесна светлина фактите од нашата топонимија. Овдека се запираме на два-три такви случаја.

Задржувајќи се летото 1947 г. за кратко време во крајот Малесија (под Караорман, меѓу Струшко и Дебарско) узнав дека името на едно малесорско село се изговара на три начина. Во Дебарца селото го викаат *Збажди* (таму и ж > а: *рака*). Самите селани си го викаат *Збъжди*. Забележувам дека со ѝ го означувам еден глас поотворен од обичното ѝ (*ѝ*). Истиот глас го чув во зборовите: *ѝѝи*, *јѝзик*; во *мѝска*, *мѝгла*, *лѝѝа*; па и во *сѝнце*. Во неакцентиран слог ж > а: *ѝнада*.

Одејќи накај Дебар, крајното малесорско село е Сельци. Селаните кажуваат дека тоа е последно брсјачко село тука, на границата со Мијаците. Во Сельци името на *Збъжди* добива сосем трета форма: *Збожди*. Замената ж > о е обична во тоа село: *други ѝоѝ*, *вноѝра*, *моки*, *мочник*, *можиѝте*, *јоѝрва ми*, *соноѝ*, па и: *измомиле*. Покрај тоа сум забележал: *кѝде*, *рѝци*, *рѝкава*, *ѝрѝчки*, *ѝѝѝоѝ*, *ѝѝѝраѝ*. Некои од овие примери не ми се сигурни, затоа што се чуени од мажи (а мажите оделе многу на гурбет), но барем во некои не е

чудо да имаме дублети, природно нешто за таква преодна област. Сето тоа останува да се испита понатаму на самото место.

Од сето кажано, јасно е дека во името на селото Збъжди треба да бараме корен *Събжд*-. Нека споменеме дека во Поменикот на манастирот Јован Бигорски тоа е запишано како *Сбожди* (СББАН, XVI, 1918, с. 30).

Различниот пак изговор на името од тоа село потекнува од различната замена на ж во тој тесен појас. Кога ж се прегласувало, заедно со другите зборови каде што тоа се содржело, промената го зафатила и името негово. Се налага заклучокот: дека во овој пункт границата спрема замените на ж е останата главно таква, каква што била кон 13 век.

Таа граница, гледаме, совпаѓа со племенската граница меѓу Мијаците и Брсјациите, факт што укажува на извесни племенски говорни разлики во постаро време. Племенскиот живот, од кој што кај Мијаците се беа зачувале видни траги сè до 19 век, не можел да се не одрази во говорната диференцијација. И во соседната на Малесија брсјачка област Коцаџик (во дебарска Цупа) наоѓаме име на едно село со брсјачката замена ж > а: *Ваја* (така запишано и во Поменикот на св. Јован Бигорски, а споменато во приписка во Битолскиот триод од 12 век: ѿ Вжпи).

Селишчев (Полог, 313) споменува за *Локово* во Охридскиот округ, претполагајќи тука корен лжк-. Секако мисли на малесорското село *Локов*. Но ваквата форма наведува на мисла да се бара тука *Локи* > *Локов* (како црквы > *црков*, и во малесорскиот говор). Селото се наоѓа на гола извишица, па и самиот тој факт не оди во прилог на првото толкување. Во долината под *Локов* се наоѓа с. *Ржанов*. Веројатно тука ќе имаме аналогно образување спрема *Локов*, зашто инаку би сме очекувале: *Ржаноо* или *Ржано*. И ова би говорело за формата *Локов* како стара. Во секој случај, дури и да го примиме помалку веројатното (дека имаме тука ж > о), тоа не може ништо да допринесе за нашата цел. Во Малесија се наоѓа и с. Глобочица (значи бездруго со ж > о), ама зад л замената ж > о е позната и во говори што во другите случаи покажуваат сосем поинаков рефлекс (во охридскиот *ѿѿш*: *глоб*, *глобок* и сл.); значи - не можеме оттука да извлечеме нешто за говорното разграничување.

Ќе преминеме кон друг пункт. Познато е дека горнополошкиот говор покажува замена ж > ъ. Меѓутоа во Горни Полог се наоѓаат селата *Зубовце* и *Вруток* (на изворот од *Вардар*; корен *вржш*-). Во случајов не интересира особено второто име. Форма каква што би сме очекувале за овој

говор среќаваме во називот *Вошок* (*Вършок*), месност во синорот на запустено село кое се наоѓало на границата меѓу Гостиварско и Кичевско, неколку часа место од планината Букоик на гостиварска страна¹). Името на таа месност на кичевско-гостиварската меѓа укажува на границата од постаро време меѓу горнополошкиот говор (замена ж > љ) и кичевскиот (замена ж > а). Интересно е дека на истата меѓа, само сега на кичевска страна, има с. *Јагол* (корен жгл-; значи, тука ж > а).

Се поставува прашање како да се објасни формата *Врушок*. Селищчев (ib. 316) се искажува вака: „Может быть, у здесь заменяет собою о. Но совсем не исключено и иное происхождение у: это – гласный в давнем сложном суффиксе * – utъk – , как и в „сланоушъкъ““. До второво објаснение тој, мислам, и не би прибегнувал, ако не беше формата Вроутк запишана уште во 14 век (во хрисовулот на Стефан Душан даден на тетовскиот манастир), факт што можеше да се противпоставува на неговите изведувања за развитокот на ж во полошките говори. Но тоа сосем не беше потребно, зашто написанието Вроутк не мора да го предава горнополошкиот изговор на тоа име во 14 век. Така на пр. во повелјата на Константин Тих, дадена на манастирот св. Георги Горг во Скопје, името на денешното кичевско село *Крајпа* се пишува како Кржпа, а само малку подоцна во повелјата на Милутина дадена на истиот манастир, како Крупа. Се работи за имиња што чувале јасна етимолошка врска со зборови во живиот говор, па пишувањот ги предавал спрема српскиот изговор (со замена ж > у).

Албанците населени во Вруток го изговарале името на селото како *Vërtók*²). Не би сакал на ова место да навлегувам во прашањето до колку тоа име Албанците го примиле дури уште формата *Вршок* не била напoлно истисната од *Врушок* или до колку тука имаме само изопачен изговор на последната форма. Во секој случај, како и во *Зубовце* така и во *Врушок* треба да се гледа влијание од говорите на север (нека споменеме само дека зборовите *вруко*, *врукина* – од коренот *вржш* – ги наоѓаме далеку на југ, на пример во гевгелскиот говор).

Овие зборови го укажуваат правецот на една важна струја во Средниот век, која од север, од српската јазична област, и од нашите крајни северни говори, влијаше на говорите во средна и јужна Македонија.

1) Податок земен од работата на Ј. Трифуноски за запустените полошки села, објавена во оваа книга, с. 159.

2) И овој податок го должам на Ј. Трифуноски, кој што е родум од тоа село.

И така, во нашето излагање можеме да сретнеме како примери што уште посочуваат на постарите граници меѓу западномакедонските говори во однос на замените на ж, така и такви што сведочат за извесно мешање на говорите во тој поглед. Старата состојба сепак не е напoлно затемнета, и можеме да мислиме дека, при поподробно изучување на нашата топонимија, ќе успееме по нешто да реконструираме.

2. КОН ИСТОРИЈАТА НА ФОРМИТЕ ЗА 3 ЛИЦЕ МНОЖИНА ОД СЕГАШНОТО ВРЕМЕ ВО ОХРИДСКИОТ ГОВОР

Наставката за 3 л. мн. сегашно време во охридскиот говор е *-ееш*, *-еиш*: *бегееш*, *носееш*. Јасно е дека таа во типот *носам*, *везам* и сл. е пренесена откај глаголите како *бегам*, *викам*, каде што развитокот одел вака: *бегаетиш* > *бегееш*, *викаетиш* > *викееш*. Во текстови од охридскиот говор од 19 век често се среќаваат постарите форми на *-аеш*: *имаеш*, *слушаеш* покрај *јадееш*, *можееш* (во охридски текст од 1870, Мак. пр. I, 4, с. 67-84). Кај првиот опишувач на охридскиот говор, Е. Спространов, тие веќе не се забележени (Сб НУМ, XVIII, 1901, с. 541-542), а исто и кај М. Јаќимова, во нејзината статија од 1911 година (Изв. на сем. IV, с. 253).

Интересни податоци за историјата на овие форми во охридскиот говор предлага познатиот „Четиријазичник“ на Данила од крајот на 18 век. Македонскиот текст на речникот беше искористен од Селишчева, кој што го сврзуваше со битолскиот говор (Очерки по македонској дијалектологиј, I, Казань 1918). Но тоа е погрешно. Познато е денеска и писмото на Данила, со кое се обратил до охридскиот свештеник Стефан, со молба за превод на грчкиот текст (Ив. Снегаров, Мак. пр. 1925, кн. 4, с. 55-56). На охридскиот говор недвосмислено укажува самиот јазик во нашата паралела на „Четиријазичникот“.

Доста е да приведеме само неколку факти за тоа: *сфитше* (и *ситше*), *четишфоршок*, *јесмитше*, *циздош*, *убешкише*, *кночко*, *сланшок*, *увиваш* – форми што сочат на охридскиот, не на битолскиот говор. Исто: *осишанвиш* (не *осишнва*) *родвиш* (не *родваш*, императив на *-ише*: *дојдише* (не *дојдеште*); и од областа на лексиката: *јейони*, *љубиш* (=сакаш), *влакоиш* (=мрежата), *чвн*, *браноише*, *брак* (=свадба), *оиштвам* и др. Во овој ред се надоврзуваат и формите што овдека најмногу нè занимаат, 3 л. мн. сегашно време на *-аеш*: *сакаеш*, *аресаеш* и сл.

Во „Четиријазичникот“ не се наоѓаат уште примери о *-ееш*, што значи дека асимилацијата се развивала во

текот на 19 век. Но затоа овдека ни се открива интересна мешаница, што ни ја претставува онаа поранешна стадија во развитокот на вопросните форми, кога различните аналогии уште се вршеле. Наоѓаме не само *сакаети*, ами и *јадаети*, *мољаети*, *излезаети* и сл., што покажува дека завршокот *-аети* се пренесувал кај последниве глаголи пред да се изврши асимилацијата: *-аети > еети*.

Но од друга страна идат и наставките *-аи*, *-ааи*, и тоа наспоредно со *-аети*, и кај еден исти глагол: *имаи*, *имааи* – *имаети*; *гледаи* – *гледаети*. Не само тоа, ами се пројавува и една обратна аналогия што ги руши формите на *-аи*, и ги привлекува кон тие на *-ааи*: *чинааи* (покрај *чинаети*; и *немааи* се што да куќааи. Различните форми се вака распоредени: како *гледаети* – 10; како *чинаети* – 35; како *гледааи* – 22; како *чинааи* – 11; како *ошлејаи*, *ијаи* – 14, како *имаи* – 5. Со *-ети* останува само еден пример: *се гојети*.

И така, во „Четиријазичникот“ се претставува двојственост во однос на формите за 3 л. мн. сег. време: *имаети* – *чинаети*: *имааи*. Дали во оваа двојственост се огледува состојбата на живиот говор, или сето се должи на слабо то познавање на јазикот од страна на преводачот? Но овој ни е нам познат од писмото на Даниила како охриданин. Вистина на неговиот превод има многу нешто да му се замери, ама од синтактична страна, а инаку изговорот на зборовите тој правилно го фиксира. — Преводачот, изгледа, го правел својот превод збор по збор, буквално, и отаде неправилностите во неговиот исказ. Кога половина век подоцна ќе сретнеме кај Димитра Миладинов форми како: *да најишааетиџ*, *си службаетиџ* (Съчинения, ред. Н. Табаков, с. 38), тогаш е јасно дека во таа точка недвосмислено се потврдува бележењето во „Четиријазичникот“. Сето ова не тера да сме склони да гледаме во споменатата двојственост израз на живиот охридски говор од крајот на 18 век¹⁾.

Но штом застануваме на такво гледиште, мешаницата на формите на *-аети* и *-ааи* не можеме да ја осмислиме по инков начин, освен како мешаница на факти од две говорни средини. Таа мисла ни е толку поблиска, што имено во втората половина на 18 век имаме голем прилив на население во нашите градишта, па и во Охрид. Според некои вести, порано, во 17 век, во Охрид се набројувале само 140 христијански (македонски) куќи, додека во 1877

¹⁾ Денеска таков двојствен изговор на формите за 3 л. мн. сег. време сум имал случај да забележам во преспанското с. Отешово, под Галичица: *како не ни познаваш*, *да дојдеш*; *сакаш да го видиш*. *лшаш*, *јаоети* и др.

година имало веќе 2000 такви куќи (Мак. пр. IV, кн. 1, с. 111 и кн. 2, с. 88). Прирастот во најголем дел се должи на доселување, што како последица има и извесно вкрстување на јазичните црти. Такво нешто се одразува и во мешаницата на наставките – *аеш*, – *ааш* во охридскиот говор.

Се поставува прашање која од овие две наставки би била тогаш корена, а која придонесена?

Пред да кажеме каков одговор може да се даде на ова, треба да приспомнине некои други работи. Пред сè, следува да ја отфрлиме наполно претпоставката на Шчепкина (Бол. псал., 183) дека во извесно време во сите западномакедонски говори била уопштена наставката – *еш*. Да се бара за тоа опора во формите на глаголскиот прилог како *бегает'и*, *бегаетшчм*, *молеет'и*, *молеетшчм*, значи ништо помалку ами истото да се претпостави за сите македонски говори. Тогаш откаде се нашла во повеќето од нив денешната наставка – *аш*? Всушност никаква потесна асоцијација меѓу формите за 3 л. сег. време и глаголскиот прилог не бидува да се замислува. Написанијата творјат, коупјат од Добромировото евангелие укажуваат веќе на таков македонски говор од втората половина на 12 век што го по-фолошки пат ја уопштувал наставката – *жт* (> – *аш*).

Со денешната наставка – *еш* охридскиот говор се доближува до нашите крајни западни говори што покажуваат – *аеш* и – *еш* (на пример дебарските). Но од друга страна тој се дели од нив, а се доближува до централните говори, со наставките за минато време: – *аа*, – *оа*, – *еа*, – *иа* (не – *ае* и сл.). Спространов (ib. 541-542) бележи уште во имперфект *ѡшеѡ* покрај *ѡшеа*, што пак би било одглас на вкрстување говорни црти во охридскиот говор (доколку во првиот случај немаме заправо недоволно предавање на широкото *е* – *е^а*, што се добива во тој говор, како и во некои други, од групата *еа*). Кај Јаќимова (ib. 253) само — *ѡлешоо*, *викаа*, *ѡлеш'а*. Сето ова му одделува особено место на охридскиот говор во однос на развитокот на глаголските форми — меѓу другите западномакедонски говори со трето-сложна акцентна система.

Со охридскиот говор се сврзани два познати наши споменици од крајот на 12 и почетокот на 13 век: Охридскиот апостол и Болоњскиот псалтир. Во однос на 3 л. мн. сегашно време може да се заклучи, според Шчепкина, дека во тоа време во охридскиот говор се izdelувале следните типови: *плетјт*; *двигнјт*; *колат*; *молат*; *горат*; *имајт*; *гладјат* (ib. 184). Во почетокот на 13 век ние ги имаме, значи, двете наставки распределени по тие типови, но од тоа уште ништо поодредено не може да

заклучиме за понатамошното уопштавање на едната или другата наставка.

Одговорот на прашањето што го поставивме на разгледување се отежнува необично со тоа што понатаму немаме такви писмени споменици, сè до појавата на „Четиријазичникот“, што би сме можеле со сигурност да ги сврземе со охридскиот говор. Затоа, доколку што е можно, мораме да се задоволиме со поопшти заклучувања.

Стои фактот дека во почетокот на 13 век формите на -жтъ, -ајжтъ се помногубројни од формите на -џтъ. Тука спаѓаат глаголите претставени од имајжтъ, глџдајжтъ плетжтъ, двигнжтъ, и освен тоа оние глаголи од IV група во кои зад ш, ж, итн. во 3 л. мн. -џтъ минело во рефлексот на -жтъ.

За охридскиот говор не можеме, понатаму, да претпоставиме фонетски развиток -ајжтъ > -ајџтъ. Фактите од приведените споменици сведочат за еднаков развиток на: групата јџ, независно од позицијата во зборот. Во согласност со тоа во охридскиот говор имаме и *џајак*, *зајак*, а не: *џаек*, *заек*, како во дебарските говори (таму поточно, *џоек*, *зоек*). И со овие форми охридскиот говор се поврзува со централните говори, каде што иде: *џајак*, *зајак*.

Најпосле, сè повеќе се налага фактот што, според „Четиријазичникот“, во Охрид уште во крајот на 18 век се слушало *имааш* и сл., покрај тој факт што со наставките за 1 л. едн. сегашно време (-м: *џлешам*) и за 3 л. мн. минато време (*џлешоа*, *џлеша*), како и со губењето на е-група (*речеш* > *речиш*), охридскиот говор се поврзува со централните, а не со крајните западни говори од третосложната акцентна система. Имаме, значи, извесна паралелност во развитокот на глаголските форми во централните и во охридскиот говор, што не треба да се испушта од предвид и кога се зборва за 3 л. мн. сегашно време. И на крајот уште овој општ разлог: при претпоставката, што нам ни се чини правилна, дека една од формите (или *имааш* или *имаеш*) е донесена од населението што особено во 18 век приидувало во градот, јасно е дека, ако знаеме откаде идело тоа население, ќе можеме поточно да одредиме и која од овие две црти тоа ја носело во својот говор. Во овој поглед нема да погрешиме ако заклучиме дека тоа население потекнувало од приближените до Охрид наши западни краишта, каде што се употребуваат наставките -*аеш*, -*еш*.

А тоа, во заклучок, значи дека ние сме склони да одговориме на поставеното погоре прашање во смисла, дека наставката — *aiš*, — *aiš* ја сметаме за корена во охридскиот говор, и дека таа најдоцна откај втората половина на 18 век почнала да бидува истиснувана од наставката — *eiš*, — *eiš*, која се наложува и во текот на 19 век се изменува во — *eiš*.

БЛАЖЕ КОНЕСКИ

ДВА ОЧЕРКА ПО ИСТОРИИ МАКЕДОНСКОГО ЯЗЫКА

(Резюме)

1. В первой статье отмечены некоторые факты из топонимии западной Македонии, которые могут быть использованы для установления границы между западно-македонскими говорами в прошлом, относительно различных замен ж. Так, например, название одной деревни в Малесии (область между Стругой и Дебром) является в трех формах: **Збъжди** (в говоре самых поселен, в котором ж > ъ); **Збажди** (в говоре соседней области Дебарца, в котором ж > а) и **Збожди** (в д. Сельци, идя к Дебру, где ж > о). Это указывает, что в вопросном пункте граница различных замен ж, по всей вероятности, не передвигалась.

2. Во второй статье рассматривается история форм 3 л. мн. ч. настоящего времени в охридском говоре. Автор исходит от материала известного „Четырязычника“ Даниила, конца 18 века, в котором встречаются двойные формы: **имаат** — **имаат**; **гледаат** — **гледаат** итп. Он считает, что в этой двойственности отражено реальное состояние охридского говора в это время, которое получилось в результате смешения населения. Основываясь на формах прошедшего времени: **плетоа**, **плетеа** итп. (не: **плетое**, **плетее**), как-то и принимая во внимание некоторые иные соображения, автор приближается к заключению что формы 3 л. мн. ч. наст. вр., оканчивающиеся на **-ат**, более древние в охридском говоре, вытесненные в последствии формами оканчивающимися на **-ет**.

BLAŽE KONESKI

DEUX CONTRIBUTIONS A L'HISTOIRE
DE LA LANGUE MACÉDONIENNE

(Résumé)

1. Dans le premier article sont exposés quelques faits de la toponymie de la Macédoine Occidentale, qui peuvent contribuer à la désignation des limites entre les parlers macédoniens occidentaux dans un temps plus réculé, d'après les diverses réflexes de ж. Ainsi, par exemple, le nom d'un village, qui se trouve dans la région entre Debar et Struga, paraît en trois formes: Збъжди (le village est ainsi nommé par les paysans mêmes; dans leur parler ж > ъ); Збажди (nommé dans la région voisine de Debarca, où ж > а) et Збожди (dans le village de Selci, vers Debar, où ж > о). Ce fait montre que dans cet endroit la limite, d'après les réflexes de ж, est probablement restée d'un temps plus ancien.

2. Dans le second article B. Koneski fait une revue de l'histoire des formes de la 3^e per. plur. du présent dans le parler d'Ohrid. L'auteur sorte des matériaux du „Četirjazičnik“ bien connu, édité par Daniil à la fin du XVIII^e s., dans lequel on peut rencontrer des formes doubles: имаат-имает; гледаат-гледает etc. L'auteur estime que de ces formes doubles révèle la situation réelle de ce temps, qui s'était produite comme résultat du mélange des habitants. Se fondant sur les formes du temps passé плетоа-плетеа etc. (et non pas: плетое-плетее) et sur quelques autres motifs, l'auteur est porté à conclure que les formes de la 3^e per. plur. du présent en — ат, dans le parler d'Ohrid, sont plus anciennes, et furent plus tard remplacées par des formes en -ет: